

Public Relations içinde, Lawrence Erlbaum Associates Inc, Mahwah, NJ,

LEDINGHAM, J. (2003). “*Explicating Relationship Management as a General Theory of Public Relations*”, Journal of Public Relations Research, Vol. 15 No. 2, 181-198.

NADAROĞLU, H. (1994). Mahalli İdareler Teorisi Ekonomisi Uygulaması, İstanbul: Beta Yayınları, 5. Baskı

OKAY, A. ve OKAY, A. (2011). Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları. İstanbul: Der Yayınları

ÖZDEMİR, P. ve YAMANOĞLU AKTAŞ, M. (2010). “*Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları Web Sitelerinin Diyalojik İletişim Kapasiteleri Üzerine Bir İnceleme*”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(2), 3-36

ÖZER, A. M. (2013). “*Yerel Yönetimlerin Varlık Nedeni Olarak “Halkla” İlişkiler*”. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 4, Sayı 5, 19-50

PALLANT, J. (2007). SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows Third Edition. Bekshire England: Mc Graw Hill Open University Press

PEARSON, R. (1989), Business Ethics as Communication Ethics: Public Relations and the Idea of Dialogue. Carl Botan and Vincent Hazleton, Jr. (der.), Public Relations Theory içinde, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates

PELTEKOĞLU BALTA, F. (2014). Halkla İlişkiler Nedir?. İstanbul: Beta Yayınları, 8. Baskı

ROSS, R. D. (1977). The Management of Public Relations- Analysis and Planing External Relations, New York:A Wiley Interscience Publications

SHERWIN, G. R. ve AVILA, E. N. (1997). *Connecting Online: Creating a Successful Image on the Internet*, OASIS Press, USA., çev. Ebru Güzelcik Ural, Marmara İletişim Dergisi, sayı 11

TAYLOR, M, KENT, M. L. ve WHITE, W. J. (2001). “*How Activist Organizations Are Using The Internet to Build Relationships*”. Public Relations Review ,27, 263–284

TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (19.12.2015)

WILCOX, D. L. ve CAMERON, G. T. (2009). Public Relations Strategies and Tactics. Boston, MA: Pearson Allyn & Bacon, 9. Baskı.

YAĞMURLU, A. (2013). “*Diyalojik İletişim Çerçevesinden Ankara Büyükşehir Belediyesi Sosyal Medya Uygulamaları*”. Selçuk İletişim Dergisi, 8 (1), 95-115.

BATIL İNANÇLARIN İLETİŞİMSEL İŞLEVİ VE MEDYADAKİ YANSIMALARI: KURAMSAL YAKLAŞIM VE ALAN ARAŞTIRMALARI IŞIĞINDA BATIL İNANÇ VE İLETİŞİM KARAKTERİSTİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

İhsan GÜLÜŞ*

ÖZET

Var oluşundan günümüze inanma ihtiyacını hisseden insanoğlu, bu ihtiyacını karşılamada zaman zaman batıl inançlara başvurmuştur. Özellikle bilinmeyenin daha fazla olduğu çağlarda daha çok ilgi gören bazı batıl inançlar, zamanla gelişen bilim ve teknolojiyle birlikte artan eğitim ve bilgi düzeyine rağmen bireysel ve toplumsal yaşamda varlığını sürdürmektedir. Bugün artık saçma, gereksiz ve anlamsız olduğu bilinmesine karşın bazı batıl inançların günümüz bilim çağında, eğitim seviyesi yüksek bazı bireyler arasında bile hala kabul görmesinin nedenleri ve iletişimsel karakteristikleri bu çalışmanın temel konusudur. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması ile bazıları geleneksel ve modern medyadan da yansıyan, çeşitli batıl inanç unsurları üzerinden inceleme yapılarak, bu tür inançların iletişimsel bağlantılarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Batıl İnanç, Büyü, Totem, İletişim, Medya

COMMUNICATIONAL FUNCTION OF SUPERSTITIONS AND THEIR REFLECTIONS IN THE MEDIA: AN EXAMINATION ON THE SUPERSTITION AND ITS COMMUNICATIONAL CHARACTERISTIC IN THE LIGHT OF HYPOTETIC APPROACH AND FIELD STUDIES

ABSTRACT

Feeling the need to believe from his creation to date, humankind has resorted to superstition from time to time to meet this need. Having been attracting more attention in the era when unknown is more than the known, superstition maintains its existence in personal and social life in spite of the increasing education and knowledge level with science and technology. The main objective of this study is to research the reasons and communicational characteristics why some of the superstitions are still adopted among the individuals with high education level in the age of science in spite of the fact that they are known as ridiculous, unnecessary and meaningless today. The objective of this study is to reveal the communicational connections of these beliefs by examining on some of the superstition factors reflecting from the traditional and modern media along with the literature review as a method.

Key words: Superstition, Magic, Totem, Communication, Media

* Öğr. Gör., Erzincan Üniversitesi, Tercan Meslek Yüksekokulu, igulus@gmail.com

1. Giriş

Eski çağlarda gündelik hayatın bir parçası olan, insanın doğal ve toplumsal yaşamdaki belirsizliklerle dolu, tehlikeli durumları anlama ve kontrol etme isteğinden doğan; bazıları farkında olmadan yapılan, bazıları bilgi eksikliğinden kaynaklanabilen batıl inanışlar, insanın belirsizlikler karşısında yaşadığı güvensizlik duygusuyla yakından ilgilidir. Her toplumun kendine özgü farklı anlam ve değerler atfedebildiği bazı batıl inançlar ve bunlardan doğan pratikler, sadece ortaya çıktığı toplumla sınırlı kalmamış, toplumlararası kültürel iletişim ve etkileşim koşulları içerisinde, geçmişten günümüze varlığını sürdürmüştür.

Bugün “batıl” diye adlandırılan bazı halk inanışları, kültür ve eğitim seviyesi gözetmeksizin insanları etkilemektedir. Kültür ve eğitim düzeyi artsa da bireyin yetiştiği kültürel ve sosyal ortam, bu inançları öğrenmesinde ve gereğini yerine getirmek durumunda kalmasında etkili olmaktadır (*vurgu bana ait*) (Akyol, 2006:1). Toplumların folklorunda “batıl inanç” olarak nitelendirilen, genellikle korku, çaresizlik veya rastlantılardan doğan birtakım inanışlar bulunur. *Bazıları tehditkâr ve kaygılandırıcı tabu zırhına bürünmüş olan* bu inanışların çoğunun bilimsellik veya dinselikle ilgisi yoktur (*vurgu bana ait*) (Muğlalı vd. 2007: 68). Büyük bir kısmının ardında sosyal ve doğasal gerçekler barındıran batıl inançların bazıları ise bilinmeyen tarih öncesi zamanların günümüzdeki izleridir. Batıl inançları yaşamın gerekli parçaları olarak tanımlayan Jung, onlara sığınarak yaşamsal bir bilinç alanında korunduğumuzu düşünür (Türkoğlu, 2009:1). Eğitim düzeyi arttıkça batıl inançlara eğilimin azalsa da tümüyle yok olmadığı, günümüzde bilimsel gelişmenin ulaştığı seviyeye karşın batıl inançların terk edilmeleri noktasında, bilimsel kanıt ve dinsel yaptırımların bile zaman zaman etkisiz kaldığı; kimi bilim adamı ve doktorların bile bu türden inançlara sahip olmasından anlaşılmaktadır. Ayrıca reklam, pazarlama, halkla ilişkiler vb. alanlarda özellikle uluslararası ticari iletişim stratejileri ve pazarlama faaliyetlerinin başarısı ülkelerin batıl inançlarına ilişkin hassasiyetlerinin ne kadar dikkate alındığına da bağlıdır.

Batıl inançların kuşaktan kuşağa aktarımı ve içinde yaşadığımız çağda bile hala yaşam alanı bulabilmesinde; ebeveynler, aile kurumu, sosyal çevre ve medyanın (iletişim işlevi yönünden) az ya da çok farklı ağırlıkta etkileri söz konusudur. Bu çalışmada batıl inançların herhangi bir disipline göre gereksizliği, doğruluğu veya yanlışlığı değil; halk inanışları zemininde bilimsel, dinsel veya yaşamsal gerçekler açısından anlamsızlığı bilinmesine karşın; bazılarının değişerek, dönüşerek veya günün ihtiyaçlarına göre yeniden üretilerek geçmişten günümüze hala varlığını sürdürebilme nedenleri, iletişim işlevleri ve medyadan yansıma biçimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Yöntem olarak literatür kaynak taramasına ağırlık verilen bu çalışmada ayrıca; batıl inançların iletişimsel işlevleri ve medyadan yansıma biçimlerine veri teşkil etmesi ve yeni bakış açıları oluşumuna katkı adına gazete, roman, sinema, televizyon ve internet gibi farklı medya araçlarının taşıdıkları mesaj

içerikleri, batıl inançlar yönünden irdelenmiştir. Söz konusu medya mecralarından televizyon ile ilgili izlemelerimiz, bu çalışmanın yapıldığı zaman dilimi 2004 yılı Haziran ayına rastladığından özel bir nedeni yoktur ve seçilen örneklem rastlantısaldır. Medya izleme sürecinin batıl inanç içerikli veri toplama aşamasında, bu konuda çok sayıda örneğe rastlandığından; özellikle televizyon mecrasında yayınlanan bazı dizi, sinema ve programlarda batıl inançlara dair ipuçları aranıp bunlardan kayda değer görülenler, elde edilen veriler ve literatür taramalar ışığında analiz edilerek; batıl inançların kökeni, toplumsal ve kültürel iletişim bağlamında üstlendiği roller, kuşaktan kuşağa aktarımını sağlayan iletişim araçları ve farklı mesleki iletişim ortamlarında yansıma biçimleri yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve: Batıl İnanç, Hurafe, Fal, Totemizm Ve Büyü

Doğru ve haklı olmayan, çürük, temelsiz anlamlarına gelen batıl sözcüğü, inanç kavramıyla kullanıldığında, temeli ve doğruluğu olmayan inanç anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlükten aktaran: Sinanoğlu & Sinanoğlu, 2012: 242).

Batıl inanç ve davranışlarının gerçek dışılık, yer ve zamana göre değişme, bireye yarar sağlama gibi özelliklere sahip olduğu tanımlama yaklaşımlarından anlaşılmaktadır (Meydan, 2013:3). Bu bağlamda “Batıl inanç ve davranışlar, akliselimle ve kitabi din anlayışıyla uyummayan, bu nedenle de anlamsız görünen, ancak bireye psikolojik yarar sağlayan ve nesilden nesile devam eden inanç ve uygulamalardır” denilebilir (Köse & Ayten, 2009: 51). Dini geleneğe ait inanç unsurlarıyla “batıl inanmalar” olarak halk inanmalarını ayırmaya dönük yaygın bir eğilim olmasına karşın Yoder, ikisini de kültürel sürecin ayrılmaz parçası olarak görür (Eren, 2013:863-864). Batıl inançlar bilimsel açıdan yanlışlığı ispatlanmış olsa bile doğadaki olayları doğaüstü güçlere mal etme eğilimidir (Warren’den aktaran: Özgüven, 2012: 61).

Hurafe dinin aslında olmayıp dine sonradan girmiş boş inanç, batıl inanç, uydurma hikâyeler anlamına gelmektedir (Sinanoğlu & Sinanoğlu (2012: 242). Boratav’a göre iyi veya kötü sonuç almak için tabiat öğeleri, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü diyoruz. Çakan’a (2007: 12) göre hakikatin zıddı olan hurafe saf ve doğru inançlar arasına katılmış, bazı zaman ve mekânların uğuru veya uğursuzluğuna ilişkin dillerde dolaşan abartılı ve uydurma hikâyelerdir.

Fal geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası, ateş, su, bakla gibi şeylere bakarak anlam çıkarmaktır. Sihirse, doğa kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizil iş ve davranışlara verilen genel addır (2012:242). Falda çeşitli araç ve teknikler kullanıldığından yıldız, el, kâğıt, iç organ, kum, zar, kitap, ateş, su, rüya yorumu, astroloji ve kahve falı gibi değişik çeşitleri bulunmaktadır (Sipahi 2006:6).

Batıl inanç, hurafe, fal, büyü gibi kavramlar, tanımlamalarından da anlaşıldığı gibi anlamsal açıdan akli ve düzenli olmayan boş ve uydurma inançları temsil etmektedirler. Toplumsal, ruhsal, dinsel ve tarihsel pek çok etkenlerle ortaya çıkmış bu gibi inanmalara halk inançları da denilmektedir (2012:242-243). Totemizm ise Frazer'e göre "Bir yandaki kan akrabalığı olan bir grup insanla öbür yandaki insan grubunun totemleri diye adlandırılan belli doğal ya da yapay nesnelere arasındaki sıkı ilişkidir ihtimal." Şu halde iki yanı var totemizmin: o hem bir toplumsal gruplaşma biçimi hem de inanç ve törenlerden oluşan dini bir sistem. (...) Totemizm büyü ve başka birçok gelenekte görülebileceği gibi başlangıçta tapınma ve ayinler hem pratik çıkarlar, hem de ruhsal ihtiyaçlarla ilgili olduğundan toplumsal düzenle dini inanç arasında sıkı bir bağlantı olması gerekir (Malinowski, 1990: 10-11).

3. Batıl İnançların Kökeni Üzerine

Malinowski'ye göre (1990:17-18), ilkel insan bilgisinin ve rasyonel yöntemlerin yetersiz kaldığını gördüğünde büyüye sarılır.

İlkelerde bilgi alanının kör inanç, ayin, büyü ve dinin baskınına uğrayıp uğramadığını sorgulayan Malinowski, Trobriand takımadası ile komşu ada gruplarında yaşayan Melanezya yerlilerinin, bütün işlerinde büyü'nün varlığına dikkat çekmektedir. Malinowski, sözünü ettiği yerlilerin kano yapımı, balıkçılık ve ekim-dikim faaliyetlerinde büyüye dair **şu tespitlerde bulunur:**

"Bir yanda bilinen durumlar bütünü, büyümenin doğal seyri ve sıradan terslik ve tehlikeler: bunlara karşı çit çevirerek ve çapalamayla silahlanmak gerekir. Öte yanda hesaplanamayan düşman etkiler ya da şanslı bir rastlantıyla büyük, hak edilmiş fazla kazanç... Birinci koşul çalışmayla, ikinci koşul büyü ile karşılanır. Kano yapımında malzemeye, tekniğe, belirli bir stabilite ve hidrodinamik yasalara dair ampirik bilgiler büyüyle sıkı bağlantı içinde fakat birbirine değmeden. (...) Lagünlerde insanın tamamen bilgi ve becerisine yaslanan avlanmada büyü'nün olmaması; tehlike ve belirsizliklerle dolu açık denizlerdeki avda ise korumayı sağlayacak, iyi ürünü bağışlayacak kapsamlı bir büyü ayini bulunması dikkat çekicidir. (...) İlkel insan doğa ve kaderle ilişkisinde, bunlardan yarar sağladığı veya birinden kaçmaya çalıştığı ölçüde, doğal ve doğüstü güç ve etkileri tanır; ikisinden de kendi için yararlanmaya çalışır (1990: 19-22).

Anadolu'da yaşayan halk inançlarının pek çoğunun kaynağını çok tanrılı dinler, eski Anadolu uygarlıkları, eski Türk dinleri, bazı din büyüklerinin sözleri ve günlük yaşam olayları oluşturmaktadır (Muğlalı vd. 2007: 68). Eğitim düzeyi ve etnik köken gözetmeksizin insanların yaşamlarını kontrol altına alan batıl inançlar, ait olduğu toplumun kültürel ve tarihsel yapısına göre değişiklikler göstermektedir. Türkiye'de

günlük yaşamın sıkıntılarını gidermede türbe ve yatır ziyaretleri ön plana çıkarken Amerika'da tahtaya vurmanın uğur, merdiven altından geçmenin uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır (Meydan, 2013:1). Bugün batıl diye bilinen bazı inançlar, ortaya çıktığı dönemlerde batıl değilken zamanla dönüşüme uğramış olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin kapı eşiğinde durmanın uğursuzluk getireceğine dair inanç, aslında tarikat kültüründe eşiğin kutsal sayılmasından kaynaklanan tersi bir öğretiye dayanır (Gölpınarlı'dan aktaran Köse & Ayten, 2009: 46). Aynı zamanda bir halk inancı ve kültür ögesi olabilecekleri yaklaşımından hareketle batıl inançların kökeninde; ilk ortaya çıktığı dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi, çevresel, bilimsel, eğitim olanakları ve düzeylerine ilişkin şartların rol oynadığı söylenebilir. Bu açıdan ortaya çıkışından günümüze gelişimi irdelenirken söz konusu batıl inanca konu edim ya da ritüelin yaşam alanı bulduğu toplumun gelişim süreci ve dönemsel şartlarının iyi analiz edilmesi gerekir.

Konunun somutlaştırılması adına "akşam tırnak kesilmez" pratiğini ya da inancını ele alalım ve ocakta odun aleviyle aydınlanan bir oda düşünelim: Etrafında insanların bulunduğu bu ocakta yemek de pişmektedir. Tırnağımızı kesmek istediğinizde anneniz (büyükleriniz), "gece tırnak kesilmez elinde yara olur" der. Oysa burada anne atalarında, büyüklerinde veya yakın çevresinde gördüğünü çocuğuna aktarmaktadır. Zira ataları, aile büyükleri, akrabalarından ileri gelenler, kanaat önderleri tarafından ona öyle denildi; atalarına da öyle söylenmişti. O da böyle yapageldi ve bunu ikaz yoluyla çocuğuna aktarıyor. Bu ve benzeri durumları kanıksayan çocuk da baba olduğunda büyük olasılıkla aynısını çocuğuna aktaracak. Çocuk eğitiminin günümüzdeki gibi bilinmediği, bilimlerin gelişmediği çağlarda halk kendi yöntemlerini uyguladı (vurgu bana ait) (Güzel, 2011) (kulturbellek.com) (28.06.2014). Aynı inanışla ilgili bazı kaynaklarda ("temas" kuralına göre), asıl bütünü (kesilen tırnağın sahibi) küçük bir parçası (tırnak) aracılığıyla asıl bütüne kara büyü yapılması amacıyla kullanılma korkusunun tetiklemiş olabileceği de iddia edilmektedir (uludagsozluk.com) (12.06.2014). Bu durumun konumuz açısından önemiyse tırnağın asıl bütüne etkide bulunmak amacıyla ona ulaşmada, bir iletişim (ikame) aracı gibi işlev gördüğünü varsaymak mümkündür.

Geçim şartlarının düzeltilmesi, sağlık hizmetlerinin yeterince karşılanması gibi sosyoekonomik tedbirlerle hurafe ve batıl inanışların ortadan kaldırılabileceği görüşü; gelişmiş modern toplumlarda da bu tür inanışlara rastlandığı gerçeği karşısında büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. Bu durum batıl inanışların ekonomik olmaktan çok kültürel bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır (Çakan 2007: 13). Araştırmalar batıl inançların tabii rahatsızlık, stres, savaş, afet ve bunalım anlarında daha fazla yaygınlaştığını göstermektedir (Vyse'den aktaran: Arslan, 2014: 4). Batıl inanç eğilimli insanlar, bilinçaltılarında bir takım doğüstü varlıkların davranışlarımıza ve çevremizdeki olaylara etki edebileceğine inanırlar (Jahoda'dan aktaran: Arslan, 2014:4). Batıl inanç edimiyle ilgili şöyle bir süreç söz konusudur: Bir şeyin (dileğin) olması veya olmaması (y) için bir uygulama (x) yapılır. O uygulama (x)

yapıldığında, bir dilek (uğurlu, iyi veya zararlı, uğursuz bir şey) yani (y) gerçekleşmektedir. Burada (x), (y)'nin nedeni; (y) ise (x)'e bağlı olarak beklenen veya ümit edilen sonuçtur. Batıl inanç uygulamasının (x) yapılmasıyla, olumlu (y) bir sonuç beklenebileceği (başına kuş konarsa talih getirir vb.) gibi; olumsuz (y) olayların önüne geçme ya da onlardan kaçınma amaçlı (örneğin merdiven altından geçmemek, birinin elinden sabun almadan kaçınma vb.) da olabilir (Arslan, 2014:4).

4. Sosyokültürel ve Psikolojik Yönleriyle Batıl İnançlar

“İnançlar doğru oldukları için işe yaramazlar; işe yaradıkları için doğrudurlar” diyen William James’e göre bizim için önemli olan inanç ve fikirlerimizin kendileri değil, etkileridir (aktaran: Köse & Ayten, 2009: 48).

Faruk ve Asena Sinanoğlu (2012), “Günümüz Malatya’sında Batıl İnançlar” başlıklı çalışmalarında, bu inançların birey temelinde psikolojik, toplum temelinde kültürel özelliklerini gösteren birtakım verilere ulaşmıştır. (...) Amacı ne olursa olsun, insan tarafından üretilen tüm ürünler, yapıtlar, basit araçlar kültürün parçalarıdır. Bu bağlamda batıl inançlar da kültürün parçalarıdır. Toplumsal veya bireysel sorunların çözümünde/çözumsuzlüğünde yüzyıllardır kullanılan batıl inançlara, günümüz kent ortamında da sorun çözme amaçlı başvurulduğu söylenebilir (Sinanoğlu & Sinanoğlu, 2012: 256). Batıl inancı şartlı refleks bağlamında değerlendiren Skinner, irrasyonel korkularla batıl inançlar arasında paralellik kurar. Eylem sonrasında birey herhangi bir tehlikeden tesadüfen korunmuşsa, bu durum onun davranışını pekiştirir, tekrarını ve sürekliliğini sağlar. Skinner’a göre batıl inançlar yanlış bir neden-sonuç ilişkisi neticesinde ortaya çıkar. Batıl davranışlar genellikle batıl bir inanç veya kabulün sonrasında gerçekleşir. Örneğin tahtaya vurarak muhtemel bir zarardan kurtulacağını düşünen birey, bu düşünceye bağlı olarak tahtaya vurur. Bir başka ifadeyle batıl davranış batıl inancı takip eder. Ancak bu bilişsel sistem her zaman böyle işlemez. Zaman zaman birey belirli bir batıl düşünceye sahip olmadan da bilinçsizce ve alışkanlık halinde batıl denilen davranışlar sergileyebilir (Köse & Ayten, 2009: 50).

Batıl inançların ortaya çıkışında psikolojik ve sosyolojik etmenlerin rolü olduğu açıktır ve sosyal yapıyla bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. (...) Örneğin timsahın olmadığı bir yörede timsahla ilgili bir inanç doğmaz (Arslan 2014: 3). Ancak başka yörelerden taşınan insanlar, inanç ve kültürlerinin yanı sıra batıl inanışlarını da o yöreye getirebilirler. Dolayısıyla batıl inançlar, içinde yaşam alanı bulunduğu toplumsal yapının fertlerinin, iletişim ve etkileşim olanakları sayesinde başka bir yöre, kültür ve toplumlara taşınabilir ve orada hayat bulabilir.

5. Batıl İnanç Psikolojisi ve Gestalt Kuramıyla Açıklama Yaklaşımları

Her algı bir iletişim sürecini başlatır. Süreç ilk insanla başladığına göre (Ayhan ve Yazar, 2005: 15-16), ilk insanın algı ve anlamlandırmalarına yakından bakmak ko-

nunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Birçok teolog karşı da çıksa günümüzde dinden sonra insanoğlunun varoluşsal korku ve endişelerini gideren temel araçlardan birisi de batıl inançlardır. (...) Eğitim ve bilimin yaygınlaşmasıyla sayı ve etkinliklerinde düşüş görülen hurafelerin de bilgi noksanlığında, olayların birtakım doğaüstü güçlerle açıklanarak geleceği merak ve tahmin etme güdüsünün tatmin edilme çabası olabileceği gündeme gelebilir.

Ayhan ve Yazar’a göre (2005: 15), evrimin son basamaklarındaki gelişmiş hayvanlara özgü bilişsel süreçleri, hurafelerin nasıl doğduğu ve sönmeye uğramadığı konularında tek sorumlu tutmak da doğru bir yaklaşım değildir. Bu soruların yanıtlarını ararken daha basit ve ilkel, ancak çok da temel olan “koşullanma” mekanizmalarına da referans vermek, olayı aydınlatmada büyük paya sahip olabilir. Pavlov’un köpeklerle ilgili çalışmalarında ortaya koyduğu “klasik koşullanma” ile Skinner’in güvercinlerle çalıştığı “edimsel koşullanma”; batıl inançların altında yatan yanılgılara açıklık getirmede başvuru kaynağı olabilir. Organizma çevreyle etkileşim içerisindedir ve bu etkileşim sırasında hayatta kalmayı öğrenir. Olaylar sırasında kurduğu bağlantılar kimi zaman gerçek ve somut verilere dayanırken kimi zamansa yanlış yorumlamalarda bulunarak gerçekte olmayan bir bağıntıyı varsayabilir. Tıpkı batıl inançların ardında yatan yanılgılarda olduğu gibi (2005: 16). Zaman zaman irrasyonel davranmaya meyilli olan insanoğlu, olayları değerlendirirken önyargıları ve bilgi eksikliği nedeniyle hatalı mantıksal çıkarımlarda bulunabilir. Onun bu özelliği batıl inanç ve davranışlara katkıda bulunur (Vyse’den aktaran Köse & Ayten, 2009: 52). Batıl inançların oluşumu ve davranış boyutuna taşınmasında olumlu ya da olumsuz önermeler kurulmaktadır. Bu durumun Gestalt Psikolojisinin temel kavramlarına dayanabileceği öne sürülmektedir. Bu kavramlardan ilki benzer uyarıların aynı olduğunu varsayma yanılgısını betimleyen *benzerlikler* kuralıdır ve tipik bir *uyarıcı genellemesi* yanılgısı olduğu görülmüştür. Diğer kavramsa *temas* kuralıdır ve buna dayalı batıl inançlardaysa daha önce asıl objeyle teması olan parçaya etkide bulunulduğunda asıl obje üzerinde değişime yol açabileceğine inanılmasıdır (Özgüven, 2012: 62). Bilişsel işleyişimiz olaylar veya nesnelere arasında çeşitli bağlantılar kurarak algılamayı gerçekleştirir. Bu süreçte bazen yanlış bağlantılar oluştururuz, bu bağlantılar zamanla pekişerek batıl inanca dönüşebilir. Bu süreçte *benzerlikler* ve *temas* kuralı adı verilen iki kalıp söz konusudur. Benzerlikler kuralının etkin olduğu batıl inançlar; bir canlı üzerinde istenilen herhangi bir etkinin, onun taklidi yapılarak yaratılabileceğine dair inançtır ve temelinde birbirine benzeyen uyarıların aynı olduğu yanılgısı yatar. Örneğin sevilmeyen birinin bezden veya tahtadan kuklası yapılarak kuklaya (iğne batırma, kırma, yakma gibi) zarar verilerek o kişiye zarar verilebileceği düşünülür. Temas kuralının etkin olduğu batıl inançlardaysa herhangi bir canlıyla (*daha önce*) teması olan (*daha sonra teması kopmuş*) bir nesneye yapılacak etkinin, aradaki temas olmasına karşın o canlıya tesir edebileceği düşünülür. Birinin tırnağı, saçı veya elbisesi kullanılarak ona zarar vermeye çalışmak gibi... (aktaran Köse & Ayten, 2009: 52). Benzerlikler kuralı organizmanın içine düştüğü tipik bir *uyarıcı genellemesi* yanılgısı olarak da algılanabilir. Beyaz bir köpeğin

ırsıdığı çocuk, beyaz köpeklere karşı geliştirebileceği fobiyi, beyaz kedilere karşı da geliştirebilir. Birine saldırdığında onun zarar gördüğünü edimsel koşullanma yoluyla öğrenen organizma, bu bağıntıyı düşmanına genellediği bez bebeğe de taşıyabilir. Büyü adı altında gerçekleşen bu tür hurafeler, hasta birinin iyileştirilmesi veya ona gelebilecek bir zararı önleme amaçlı da kullanılabilir (Ayhan ve Yazar, 2005: 15). Koşullanma sadece ilkel ya da gelişmemiş toplumların batıl inançlarını açıklamak için başvurulan bir mekanizma olarak görülmemelidir. Günümüz toplumlarında örneğin sporcuların şans getirdiğine inandıkları bir takım ritüeller de aynı içeriği taşımaktadır (2005: 17). Fransa milli takımında Blanc'ın her maç öncesi kaleci Barthez'in kafasını öpmesi; Hagi'nin çorabının altını keserek; Alex'in sahaya girerken 3 kere zıplayarak totem yapması bu tür duruma örnek verilebilir (sabah.com.tr) (27.06.2016). Bazı batıl inançlar koşullanma yoluyla öğrenilir; ayıcıklı silgisiyle girdiği sınavda başarı gösteren öğrenci, diğer sınavlarda aynı silginin kendisine uğur getireceği yönünde bir inanç geliştirebilir (Köse & Ayten, 2009: 53). Batıl inançları açıklamak için temel alınabilecek kuramlardan biri de *bilgi kuralıdır*, yani organizmanın bilgi düzeyi arttıkça olay üzerindeki kontrolünün artacağı görüşüdür. Bilişsel yetenekler kullanıldıkça ve işlendikçe ileri bir seviyeye gelir. Bu kural en çok da insanlar için uygun düşmektedir. Bilgiye dayanmayan, irrasyonel varsayımların tümünü batıl inanç olarak tanımlamak acımasızlık olarak görünse de uygun düşmektedir (Ayhan & Yazar, 2005:18). Batıl inançların nasıl kök saldığını bilgi kuramıyla açıklamaya çalıştık. Bu köklerin nasıl güçlenip sökülmez bir hal aldığıysa "*fayda kuramıyla*" açıklanabilir: Eğer işe yarıyorsa doğrudur. İnsanlar edindiği batıl inancı sürekli gerçekleştirme ve denetleme eğilimindedir. (...) Günlük falında "bugün insanlarla iletişimizi kısıtlarsanız başınıza gelecek kötü bir olayı engelleyeceksiniz" tavsiyesini okuyan bir kişi, buna biat edip başına bir şey gelmediğini gördüğünde, burç yorumlarına olan inancını arttırabilir. Psikolojide, "*kendini gerçekleyen kehanet*" de denilen bu durum; benimsenen tutumun güçlenmesine sebep olabilir (Ayhan & Yazar, 2005: 18).

6. Batıl İnançların Sınıflandırılması ve Psikososyal Nedenleri

Batıl inanç ve davranışlar *kaynağına, içeriğine ve hedefine* göre üç kategoride¹ değerlendirilebilir. Batıl inanç ve davranışların kültürel, ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve belki de biyolojik olmak üzere pek çok nedenleri de olabilir². Bu temel nedenler şöyle sıralanabilir: Eşya ve olayların mahiyetini bilmemek, Geleceği bilme arzusu, Çaresizlik, Kutsallaştırmanın yön değiştirmesi, Güvenlik ihtiyacı, Başarıya ulaşma ve kendinden emin olma, Belirsizlik duygusu, Sosyal uyum ihtiyacı, Sorumluluğu başka güçlere atfetme, Rüyalar ve hayal gücü (aktaran: Köse & Ayten, 2009). Batıl inançların, medya aracılığıyla toplumlararası kültürel iletişim ve etkileşim sayesinde yayılabileceğine daha önce değinmiştik. Belli bir kültürden çı-

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Köse & Ayten 2009

² Ayrıntılı bilgi için bkz: a.g.e

kıp sadece oraya has inançlar olduğu gibi çıktığı yerin sınırlarını aşarak dünyaya yayılan (merdiven altından, kara kedi önünden geçmeme, belli bir uğurlu sayı ya da nesne taşıma vb.) inanışlar da mevcuttur. Buna göre "*her kültürde yaygın olan evrenselleşmiş batıl inançlar, belli bir kültüre ait olan batıl inançlar ve belli bir kesime ait batıl inançlar*" şeklinde üçlü bir tipoloji yapmak mümkündür. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, şayet batıl inançlar belli bir kültürün izlerini taşıyorsa; o zaman sahip olduğu batıl inançlara bakarak o kültürün bazı karakteristikleri hakkında bilgi sahibi olmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz (Arslan, 2014: 3-4).

7. Batıl İnançların İşlevleri ve Temel Değişkenleri

Batıl inançların toplumda varlığını sürdürmesi, onların toplumsal sistemde bir takım işlevler görmesinin de bir sonucudur (Arslan 2014:4).

Batıl inançların kökeninde bilgi eksikliği, şartlanma, korku, çaresizlik ve geleceği bilme arzusu gibi nedenler olabilir ancak alışkanlık halini almasında en temel neden; bireye fayda sağladığına inanılmasıdır. İnsanlar batıl davranışlara genelde zor ve çaresizlik anlarında başvururlar. Normal zamanlarda ise batıl inançlar sadece inanç düzeyinde kalırlar. Dolayısıyla batıl davranışların bir faydaya, bir fonksiyona yönelik gerçekleştirildiği sonucuna ulaşabiliriz (Köse & Ayten, 2009: 60). Batıl inanç ve pratikler temel olarak şu fonksiyonlara sahiptir: *Kontrol fonksiyonu*: Kişi batıl inançları gerçekleştirmekle davranışlarını planlama, değiştirme ve kontrol etme imkanına sahip olduğuna inanır (Saenko'dan aktaran Köse & Ayten 2009). Örneğin tahtaya vuran ya da uğurlu elbisesini giyen kişi, kendisiyle ilgili bazı olayları kontrol ettiğini düşünür (2009: 60). *Bilişsel fonksiyon*: Batıl inanç ve pratikler bireyin kötü şans, sıkıntı ve başarısızlık gibi bir sebebe atfetmesini sağlar (aktaran Köse & Ayten, 2009: 61). *Duygusal Savunma fonksiyonu*: Batıl düşünceler bazı durumlarda bireyin duygusal alanını düzenler, olumsuz duygulara karşı onu korur ve rahatlamasını sağlar. Evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi önemli kararların eşliğindeki bireyler, eğer verecekleri kararın olumlu sonuç getireceğinden emin değillerse, batıl inanç ve davranışlara yönelerek kendilerine duygusal destek sağlayabilirler (aktaran Köse & Ayten, 2009: 61). Batıl inanç davranışlarına gelecekte olmasından korkulan muhtemel bazı olumsuz olayların etkisini azaltmaya yönelik bir savunma mekanizması olarak da başvurulabilmektedir. Bu yönüyle batıl inanç eğiliminin *kaygı* kaynaklı olduğu söylenebilir. (...) Bu nedenle birçok kişi gelecekle ilgili kaygıları sebebiyle medyuma ya da falcıya başvurur ve büyü, falcılık, okuma, evliya, kabir ziyareti gibi şeylere müracaat ederek bu kaygılardan korunmaya çalışır. (...) Zira bu inanışlara konu olaylarla (kara kedi, iki bayram arası, merdiven altı, 13 vb.) karşılaşanlar sonuçta maruz kalabilecekleri kötülük veya uğursuzluk yüzünden kaygılanmaktadırlar (Arslan, 2014: 4-5).

İnsanların batıl inançlara eğilimlerini ölçme amaçlı çeşitli değişkenler ve aralarındaki ilişkileri araştıran bazı araştırmalara burada kısaca değinmek konuya de-

rinlemesine bakabilmek adına yararlı olacaktır. Arslan'ın (2014) batıl inanç kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğine dair (Çorum merkezli) araştırması; Sinanoğlu'nun (2012) insanların batıl inançlarla ilişkilerini saptamaya yönelik (Malatya merkezli) çalışması ile Özgüven'in (2012) Batıl inançlar ve yaşam tatmini (İzmir örneği) çalışması, bu inançlara eğilimin çeşitli değişkenlere bağlı olduğunu göstermeleri bakımından önemlidir. Özgüven'e (2012: 70) göre batıl inançların olumsuz olduğu konusunda genel bir inanış vardır. Genellikle batıl inançlar dinle ilişkili ya da gerçek olmayan bir takım inanışlar olarak ifade edilmektedir. Batıl inançlar aslında bireylerin yaşam tarzını etkileyen, yönlendiren ve bu tür inanışlara atfedildiğinde sorumluluk almaktan kurtaran bir tür doğaüstü güçlere inanma sistemidir. Batıl inançlar ile yaşam tatmini, cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir değişkenleri arasında güçlü bir ilişki olmadığı, ancak bu değişkenlerin her birinin ayrı ayrı *az ya da çok* katkısı söz konusudur. Özgüven ayrıca, yaş arttıkça batıl inançlara eğilimin azaldığı; yaşam tatmini arttıkça ise batıl inançlara olan eğilimin arttığı sonucuna varmıştır (*vurgu bana ait*) (2012: 71). Özgüven'e göre (*modele dahil edilen*) cinsiyet, eğitim ve gelir seviyesi değişkenleri anlamlı değildir. (...) Bu bağlamda batıl inançlar yaşam tatminine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Vyse (1997) ise çalışmasında araştırma bulgularının tersine, batıl inanç eğilimi ile cinsiyet farklılıkları arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Batıl inançlara olan eğilim ile eğitim değişkeni arasındaki ilişkide eğitim düzeyine göre batıl inançlara olan eğilim değişmemektedir. Ede (2000), Eve (1991) ve Peltzer (2003) çalışmalarında bu bulgunun aksine batıl inançlara olan eğilimin eğitim düzeyine göre değişmekte olduğunu vurgulamışlardır (Özgüven, 2012: 71).

Çalışmamızın Giriş bölümünde bir varsayım olarak sözü edilen eğitim düzeyi arttıkça batıl inanca eğilimin azalabildiği ancak tamamen son bulmadığı yaklaşımının; alana ilişkin literatür taramasıyla ulaştığımız çeşitli araştırmalarda ortaya konulan görüşlerle paralellik taşıdığını ve kısmen örtüşüğünü söyleyebiliriz. Eğitim düzeyinin yükselmesi aynı zamanda iletişim olanaklarının artmasıyla mümkündür.

Kişilerin batıl inanç kaygı düzeyini, dindarlık ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisi bağlamında irdeleyen Arslan (2014) da batıl inanç kaygı düzeylerinin cinsiyet, sosyoekonomik düzey, eğitim ve mesleki durum gibi bazı demografik değişkenlerden etkilendiği; bu inançların dindarlıkla da ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Alana ilişkin literatür taramasında irdelenen çeşitli araştırmalarda görüldüğü gibi Arslan (2014: 14) da kadınların erkeklere göre batıl inançlara daha fazla eğilimli olduğu; yüksek batıl inanca sahip olanların daha fazla kaygılandığı; alt tabakaya mensup olanlarda kaygı düzeyinin yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Üniversite eğitimi alan kişilerin batıl inanç kaygı düzeylerinin, diğer eğitimli kişilerinkinden daha düşük olduğu sonucuna da ulaşan Arslan'a (2014) göre, yüksek eğitimli kişiler batıl inançlardan daha az etkilenmektedir. Bu saptama Özgüven'in (2012) aynı değişkene ilişkin bulgusuyla kısmen örtüşmekte, ancak bu çalışma kapsamında incelenen literatür alan araştırmalarındaki benzer görüşleri (*eğitim düzeyi arttıkça*

batıla eğilim düşmekte ancak tamamen yok olmamakta) desteklemektedir (*vurgu bana ait*). Meslek gruplarıyla batıl inanç arasındaki ilişki düzeyine de cevap arayan Arslan'a (2014) göre memur, tüccar, sanayici, avukat, mühendis, doktor gibi meslek sahiplerinin batıl inanç kaygı düzeyleri, işçi ve ev hanımlarına göre daha düşüktür (s.14). Bu durumun anılan meslek gruplarındaki kişilerin eğitim düzeyleri yönünden değerlendirildiğinde; yukarıda yaptığımız eğitim düzeyi-batıl inanç kaygı düzeyi kıyaslamalarıyla paralellik arz ettiği söylenebilir. Arslan'ın batıl inanç kaygı düzeyi ile yaş arasındaki tespitiyse, anlamlı bir ilişki olmadığı ve batıl inançların her yaş kesiminde *az ya da çok* varlığını sürdürdüğüdür (*vurgu bana ait*) (2014: 14). Batıl inanç kaygı düzeyi ile dindarlık arasındaki ilişkiye de cevap arayan Arslan'ın (2014) tespitine göre, aralarında pozitif ama zayıf bir ilişki vardır (...) ve bu bulgu, kişilerin sahip olduğu din bilgilerinin, batıl inançlara yönelimi yeterince engellemeyeceği anlamına da gelmektedir. Arslan'a göre bu iki parametre arasında yeterli araştırma yapılmamıştır, yapılanlarda da farklı sonuçlar elde edilmiştir ve özellikle Rudski'nin bulgularıyla (aktaran: Arslan, 2014) paralellik göstermektedir (s.14).

Faruk ve Asena Sinanoğlu'nun (2012), Malatya merkezi örnekleminde yaptığı araştırmada da batıl inançlarla ilgili yukarıda değinilen temel değişkenler arasındaki ilişkiye dair farklı sonuçlara ulaşmıştır. Söz konusu araştırma bulgularına göre, eğitim-öğretim kurumlarının batıl inançları etkisiz kılmada yoğun çaba göstermelerine karşın deneklerin batıl inanca ilgi gösterdikleri saptanırken; yaş gruplarına göre batıl inançlara ilgilerin farklılık gösterdiği, özellikle 61 yaş ve üzerindeki batıl inançlara daha fazla ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir. Öte yandan eğitim düzeyi yükseldikçe batıl inanca ilginin düştüğü görülmüş, en fazla ilginin okur-yazar seviyesindekilerde olduğu kaydedilmiştir. Cinsiyet ve meslek grupları değişkeniyle yapılan kıyaslamalarda da anlamlı bir değişiklik olmadığı sonucuna varılmıştır. Aynı araştırma sonucuna göre dul ve evlilerin bekârlara oranla batıl inançlara yönelik tutum ve davranışlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (s. 256-257). Batıl inanç ve davranışlar, cinsiyet, eğitim, yaş vb. değişkenlere göre farklılık arz etmektedir. Nitekim araştırmalar kadınların erkeklere, yaşlıların gençlere göre batıl inançlara daha eğilimli olduklarını göstermiştir. Eğitim ve zekâ ile batıl inanma arasında ise olumsuz bir ilişki söz konusudur. Zekâ ve eğitim seviyesi arttıkça batıl inanca azalmaktadır. Bu nedenle "eğitimli ve zeki insanlar batıl inançlara diğer insanlara göre daha az eğilimlidir" denilebilir. Bununla birlikte "eğitimli ve zeki insanlar hiçbir şekilde batıl inançlara yönelmezler" denilemez. Görülen o ki batıl inanç ve davranışlar farklı formlarda da olsa zaman ve mekân tanımaksızın insanoğlunun dünyasında yer bulmaya devam edecektir (Köse & Ayten, 2009: 68).

8. Batıl İnançlar ve İletişimsel Bağlantıları

Mevcut bir durum veya bir şey, iletişim imkanları (algı, kam, şaman, aşık, sufi, ebeveyn, anne, baba, gazete, roman, sinema, radyo, televizyon, internet vb.) aracılığıyla hedef kişi veya kitle ile paylaşıldığında; hedef kişi veya kitlenin -içinde

bulduğu şartlara göre- batıla yönelim potansiyeli, harekete geçme veya geçmeme yönünde karar aşamasına geçmektedir. Bu yaklaşımı daha önce Gestalt ilkeleriyle de ilişkilendirilerek değindiğimiz batıl inanç kavramları ile birlikte değerlendirmek suretiyle batıl inanç ve iletişimsel bağlantılarını aşağıdaki kavramsal model yardımıyla ortaya koymaya çalışalım.

Mevcut durum + İletişimle paylaşım <-----> Yeni durum + Batıla yönelim potansiyeli

Modele göre *iletişimle paylaşım*; bireyin algı yeteneğinden günümüz modern kitle iletişim araçlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. *Mevcut durum* ise; günlük yaşamın akışına dair her şeydir. Öztürk'e (2008) göre insanın doğa ve insanla girdiği her ilişki özünde bir iletişimdir (s.73). Her algı bir iletişim sürecini başlatır. Bu süre göre mevcut durumun içeriği, taşıdığı mesaj veya konu; iletişimle paylaşımdan itibaren bireyi (hedef kişi ya da kitleyi) oluşturan yeni duruma göre (batıla yönelim de dahil) yeni bir pozisyon almaya sevk etmektedir. Korku ve stresin bireyi batıl inançlara yöneltebileceğine yukarıda değinmiştik. Bu durumu modelimize uyarlayabileceğimiz bir örnekle açıklamaya çalışalım:

Tehlike ve stresin daha fazla olduğu bölgelerde, batıl inançların daha yaygın olacağı hipotezinden yola çıkan Tel Aviv Üniversitesinden Giora Keinan, Kudüs ve Scud füzelerinin vurduğu Tel Aviv kentlerinde karşılaştırmalı bir araştırma yapmıştır. Keinan'ın araştırması Scud füzelerinden dolayı stres ve korkunun daha fazla olduğu Tel Aviv'de batıl davranışların yaygınlaştığını ortaya koymuştur (aktaran Köse & Ayten, 2009: 56). Kudüs ve Tel Aviv'deki halkın füzelerin bu kentlere düşme olasılığıyla ilgili haberleri medya (iletişim) aracılığıyla öğrendikleri varsayıldığında, medyanın (iletişimin) batıla yönelimdeki rolüne ilişkin ipuçları vermektedir. Bireyin güvenlik ihtiyacının da batıla yönelimde etkili olabileceğine değinmiştik. İçinde yaşadığı koşullardan kaynaklanan veya geleceğe dair güvensizlik yaşadığını (iletişim olanaklarıyla) hisseden bireyin; bu ihtiyacını karşılamada başvurduğu yöntemler arasında batıl inanış unsurları da olabilir. Batıla yönelme/yönelmeme derecesinin şiddeti üzerindeyse iletişim aracının (anlatıcı, aşık, ozan, kam, şaman, kitap, basın, medya) mevcut durumu, bilgiyi ya da mesajı aktarım biçimi, yeteneği, bilgisi ve deneyimi etkilidir denilebilir. Yukarıda değinilen benzerlikler kuralının iletişim açısından bağıntısını irdeleyecek olursak; kurala göre istenilen etki onu taklit yoluyla yaratılabilir. Bunun edimin iletişimsel bağlamda bizi ilgilendiren yanıysa; ilgili kesimlere mesaj aktarımını sağlayabilme olanağı vermesidir. Örneğin Saddam aleyhtarlarının, onun heykelini devirmeleri bu kurala örnek verilebilirken, iletişimsel açıdan baktığımızda, ilgili kişiye ya da kesimlere heykeli devirerek bir mesaj verilmektedir. Bu duruma ilişkin haberlerin medya aracılığıyla yayılması ise konunun iletişim ile bağlantısının bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Temas kuralının iletişim bağıntısını irdelediğimizde ise asıl kişinin (obje) bir parçası ya da aksesuarı (düğme, gömlek, ayakkabı, tırnak, saç, sakal) aracılığıyla asıl kişiye olumlu veya olumsuz etkide bulunabilme veya bu amaçla ona ulaşabilme ihtimaline

dair inanıştır. Aslında bu araç vasıtasıyla asıl kişiye ulaşma adına, bu kuralı uygulayanın kendi kendine iç iletişim kurduğu yönünde bir görüş ileri sürülebilir. Batıl inançların nedenleriyle ilgili yukarıda sözü edilen sosyal uyum ihtiyacının iletişim bağlantısını irdelediğimizdeyse karşımıza; yakın çevreyle sürdürülebilir iletişim kurulabilme anekdotu çıkmaktadır. Zira birey -bazılarını saçma bulması ve inanamamasına karşın- yaşadıkları sosyal çevrede dışlanmamak için o yöre ya da sosyal çevreye ait batıl inançların gereğini yerine getirerek etkileşimini sürdürüp aidiyet duygularını geliştirebilmektedir. Aynı şekilde köyden kente göç eden aile bireyleri, batıl inançlarını kentte sürdürmeye kalkmaları halinde eleştirilme veya dışlanma korkusuyla bunu açıkça dile getirmeme yönünde bir davranış geliştirebilir veya aksine taşındığı bölgeye ait batıl inançların gereğini yerine getirerek o yöreye uyum sağlayabilir. Tabii tüm bu süreçler yukarıda geliştirmeye çalıştığımız varsayımın bir unsuru olan *iletişimle paylaşım* ögesinin de katkısıyla gerçekleştiğini, (konumuz açısından) göz ardı etmemek gerekir.

Gerek kişilerarası gerekse kitle iletişim bağlamında çevresinin telkinlerine daha fazla açık olan ve duyduğu inanışları kritik edebilecek yetkin kişisel donanıma sahip olamayan bireyler; duydukları veya çevrelerinde gördükleri batıl inanışlardan daha çok etkilenmektedirler. Bu inanışlara konu olaylar sonucunda ortaya çıkan uğursuzluk, şanssızlık, kaza, bela gibi olumsuz durumlar nedeniyle kaygıya kapılmaktadırlar (Arslan 2014). Kaygılanan insan ise bu kaygılarını paylaşabileceği insanlarla iletişim kurmanın yollarını arar. James Alcock ve L. Otis tarafından (aktaran: Köse & Ayten, 2009) yapılan bir araştırmaya göre, eleştirel düşünme yeteneği zayıf insanların olağanüstü (*batıl inançlar da dahil*) olaylara inanma eğilimi (*daha*) yüksektir (*vurgu bana ait*) (s. 63).

9. Batıl İnançların Yaygınlaşmasında Etkili İletişimsel Aktör ve Araçlar

Binlerce yıldır her kültürde kendilerine yer bulan batıl inançlar, modern kültürde de yaşamakta, dahası modern kültür de yeni formlarda batıl inançlar üretmektedirler (Köse & Ayten 2009: 48).

Dünya Ticaret Merkezine 9/11'de yapılan saldırıya ilişkin bir haber duyduğumuzda, ne zaman, nerede, ne yaptığımızı anımsarız. Bu tür olaylar aynı zamanda bizim kişisel batıllarımızdır, çok zevk aldığımız anlarla ilgili koşulları yeniden yaratmak için veya hoşnutsuzluklarla ilişkilendirdiğimiz şeylerden kaçınmak istediğimizde hepimiz küçük törenler düzenleriz. Karşılaşmalardan önce bir atlet kahvaltıda hep aynı şeyleri yer veya önemli bir toplantı öncesi şans getireceğinize inandığımız kavatı takarsınız. Bu taklitçi sihirbazlıktır. Bu büyülerin içinde kaybolmadıkça bu tür kişisel batıllar zararsızdır ve kişinin kendine olan güvenini arttıracığı için yararlı bile olabilir (Park, 2010: 100). Köprülü'ye göre günümüz kitle iletişim araçları yaygınlaşmadan önce, kolektif belleğin taşıyıcı, aktarıcı ve yayıcıları olan, aynı zamanda "sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik, şairlik" gibi işlerle de

meşgul olanların halk üzerindeki etkileri büyüktür (aktaran Öztürk, 2008: 39). Köprülü'nün sıraladığı geleneksel medya araçları, günümüz medya araçlarının gördüğü işlevin aynısını, kendi dönemlerinde üstlenmekteydi. Örneğin kamlar, ruh ve cinlerle ilişki (*iletişim*) kurabildiğine inanılan kişilerdi. Kamlar büyü yapar, afsunlu sözler söyler ve kâhinlik yoluyla insanın içinden geçeni bilirlerdi. Aynı zamanda gâipten haber verir, cin çarpmasını ve hastalıkları tedavi ederdi. Anlaşılmayan sözler söyler, üfürür, davul döver, kendinden geçerek görünmeyen varlıklarla ilişkiye girerdi (*vurgu bana ait*) (aktaran Sipahi, 2006: 13). Türkiye toplumunda kamlık inancına bağlı eski inanç ve düşüncelerin devamı niteliğinde görülen bu inanışlara ait pratikler varlıklarını sürdürmektedir. (...) Günümüzde bilim camiasında “batıl inanç (hurafe)” olarak nitelendirilen bu tip inanış ve pratiklerin pek çoğunun temeli binlerce yıllık Türk kültürüne, mitolojisine ve ritüellerine dayanmaktadır. Uygulanan yöntemlerse ya tamamen ya da kısmen değişerek varlığını sürdürmektedir (Akman'dan aktaran: Hoşrik, 2010: 27). Döneminde -geleneksel medya olarak- ilgi gören orta oyunu konu kaynakları arasında gelenek, görenek, görgü kuralları, masal ve efsanelerle birlikte batıl inançlar da sayılabilir. Köprülü'ye göre (aktaran: Öztürk, 2008: 39-40), eski Türk ordularında yöneticilerin yanında mutlaka ozanlar bulunmaktaydı. (...) Ozanların “günlük hayatın yorgunluklarıyla ezilen dimağları şeyniyet aleminden uzak, başka bir aleme” taşıma işlevleri günümüzde medyanın “kaçış (*katharsis*)” işlevini yansıtmaktadır. (...) İlk popüler eserler olarak *halk kitaplarını* gösteren Köprülü, günümüz modern kitle iletişim araçları için *telkin ve terbiye vasıtaları* ibaresini kullanır. Köprülü'nün 1962'de yayınlanan bir yazısında belirttiği gibi mektep, gazete -ve hatta şu senelerde [1962]- sinema ve radyo gibi çok kuvvetli tesirli telkin ve terbiye vasıtalarının girmediği Türkiye'nin geri kalmış yerleşim bölgelerinde gördüğü eğlendirme, bilgi ve haber yayma gibi işlevleri üzerlerine almışlardı (aktaran: Öztürk, 2008: 45). Ancak batıl inançların yaygınlaşması bağlamında, bu araçların öncelikli işlevlerinin batıl inanç yaymak olmadığına altını çizmek gerekir. Gerek geleneksel, gerekse modern medya araçlarının yansıttıkları içerisinde batıl inanca dair unsurların da yer alması, yaygınlaşmaları ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynayabilir.

9.1. Toplumsal Çevre, Kültürel Ortam, Geleneksel ve Modern Medya

İnsan toplumsal bir canlı olduğundan düşünce ve davranışlarında çevrenin kaçınılmaz etkisi vardır. Doğuştan gelen biyolojik refleksi dışında, neredeyse tüm tavır ve davranışlarını sonradan, içinde bulunduğu çevreyle etkileşimle öğrenen insanın yetiştiği kültürel ortam, ilk çağlardan başlayarak sonraki kuşaklara, yine yetişip yoğrulduğu kültürel ortam sayesinde aktırılır. Bu aktarım sürecinde bazı batıl inanç edimleri, bazen aynı kalarak bazen de dönüşüme uğrayarak günümüze kadar gelmişlerdir. Birçok batıl inancın temelinde çoğunlukla benimsendiği ilk çağlardan kalma düşünce ve inanışların kalıntıları vardır.

Geleneksel medyanın günümüzdeki modern medyadan farkı; iletişim sürecinde ya-

kınlık, aynı mekan (kamusal) paylaşımının gerekliliğidir. Foucault'un *heterotopya mekanlar* dediği hamam, müze, kilise, hapishane, otel odaları gibi mekanlara kahvehaneler de eklenebilir (*Öztürk'e atıftır 2008: 53*). Kültürel etkileşim (batıl inanç unsurları da dahil) ve iletişim sürecinin devamı açısından baktığımızda; düğünler, şenlikler (panayır, festival), türbe ziyaretleri ve hidrellez, insanları aynı mekan alanlarında buluşturması; farklı mekanlarda üretilen kültürel pratiklerin iletişim ve etkileşimine olanak vermektedir. Türkiye bu bağlamda (Öztürk 2008), Cumhuriyetin ilk yıllarında bile henüz birincil sözlü kültürün belirgin derece egemen olduğu bir ülkedir. Modern kitle iletişim araçlarının işlevlerini halen halk aşıkları, hikayecileri ve söylenti gibi dünyanın en eski medyası sürdürmektedir. (...) Dinleme-okuma ve izleme etkinlikleri toplu olarak gerçekleştirilmektedir (s.75). Boratav'a göre (aktaran: Öztürk, 2008: 81) sözlü anlatılan masallar, hikayeler, destanlar ve onların anlatıcıları okuryazar olmayan toplumun ihtiyaçlarını karşılarken, okuryazarlık ve sosyoekonomik alandaki gelişmeler sonucunda değişen toplum, aynı ihtiyacı kendi toplumsal koşullarına uygun daha farklı medyalardan karşılar. Artık masal, hikaye ve destan yerine örneğin yazılı bir roman, seyredilen film veya dinlenen radyo yeni toplumun yeni kültürel ihtiyaçlarını karşılayan araçlar haline gelir. (...) Örneğin gazete ve roman, halkın gazetesi olan ürünlerini yayan halk şairlerinin yerini alır. Konumuz gereği söz konusu araçların batıl inançların yaygınlaşması noktasındaki işleviyse; işledikleri ve hedef kitlelerine yansıttıkları konu örgüsünde barındırabilecekleri batıl inançlara dair muhtemel inanış ve davranış uygulamalarıdır.

Hüseyin Rahmi romanlarında cehaletin sevgiyle batıl inançlara yönelen kadınlara sıkça yer verir [(Türkmenoğlu, 2014: 81). *Şıpsevdi* romanında İstanbul'un kenar mahallelerinde yaşayan kadınlar arasında batıl inançların yaygın olduğu görülür. Bu kadınlardan birinin aşağıdaki konuşmaları bu batıl inançları yansıtır: “Biz gençliğimizde akşamüstü çarpılırız diye korkudan bahçedeki incir ağacının yanına bile gidemezdik.” *Can Pazarı* karakterlerinden Necibe Hanım ile sevgilisi arasında geçen diyalogdan da durum anlaşılır: “Necibe Hanım sokak kapısını aralayarak: -Veysi imkânı yok seni bu gece içeri alamam. Bu akşam kocam öfkeli yattı. Deminden saçağımızda bir baykuş öttü. Bir uğursuzluktan çok korkuyorum.” (Türkmenoğlu, 2014: 87). *Gulyabanî* ise 1913 yılında basılan ve yazarın karşı olduğu peri, gulyabanî gibi batıl inançlarla saf ve namuslu insanların nasıl kandırıldığını anlatan ve bilimsel düşünceyi savunan bir kitaptır (tr.wikipedia.org (29.06.2014). Elif Şafak da eserlerinde batıl büyü ile ilgili inanışlara oldukça fazla yer vermiştir: *Gökyüzünde topak topak kara, kasvetli bulutlar vardı; kem gözlerle dolu erimiş kurşun gibi gri ve ağır.* (...) “*Bunun büyüyle alakası yok. Kuran-ı Kerim büyüü yasaklamış zaten*” diye çıkıştı Cicianne (Baba ve Piç'ten s.310-318) (aktaran: Haşlak, 2011: 191-193).

9.2. Tabusal Zırh ve İstismar Etkisi

Tanımlama çabalarına bakıldığında, kimi kaynaklarda batıl inançlar, sorgulamadan, doğruluğu sınınamadan duyulduğu, öğretildiği şekliyle kabul edilen, doğru oldu-

ğuna inanılan düşüncelerdir. Batıl inançların bazılarının; dokunulmazlık, tabusal karakter ve dinsel bazı ritüelle ilişkilendirilmesi nedeniyle sorgulama ve sınanma tekniklerine tabi tutulmaması sürekliliklerini sağlamıştır.

Levy-Bruhl'a göre toplumun ortak inançlarının değişim geçirmiş halleri olan batıl inançlar, telkin, taklit ve tavsiye yoluyla nesilden nesile aktarılırlar. Çoğu batıl inançlar çocukluk çağında öğrenilir ve pek fazla eleştirilmeden (*zira tabulaştırılanları eleştirmek, eleştiride bulunmak isteyende, dışlanma başta olmak üzere bazı kayguları da beraberinde getireceğinden*) kabul edilerek hayat boyu sürdürülür (*vurgu bana ait*) (Meydan, 2013: 19). Erken yaşlarda önce aile büyüklerinin, ardından akraba ve yakın çevre ileri gelenlerinin farklı iletişim ortam ve olanaklarıyla durumların gerektirdiği çeşitli batıl inanış edimleriyle tanışan birey, bu tür inanışlara ilişkin davranış kalıplarını (eleştirel yeteneğini tam kazanmadan batıla dair edimlerin tabulaşması) olduğu gibi kabul etmektedir. Yaşı ilerleyip iletişim sayesinde bilgilendikçe ve eleştiri yeteneğini kazandıkça bu tarz inançların saçmalığını görse de çeşitli nedenlerle eleştirmeye cesaret edememekte, eleştiri yeteneğini az çok kazandığı 20 yaşlarda ise; batıl inanç davranışlarından vazgeçmek için artık çok geç olmakta ve bu batıl davranışlar birey için adeta şartlı reflekse çöktürmüştür.

Batıl inançlar toplumda yaşam alanı buldukça büyücü, üfürükçü gibi istismarcılar palazlanmakta ve bu da çözüm bekleyen toplumsal bir sorun teşkil etmektedir. Sihir ve büyü ile uğraşan bazı kimseler insanları aldatarak haksız kazanç elde etmekte ve böylelikle onları sömürmektedir. Tüm sanat eserleri gibi romanlar da içinde yoğun olduğu kültürün öğelerini yansıtır. İstismar faktörü ile ilgili olarak, Hüseyin Rahmi'nin (Türkmenoğlu, 2014: 88) *Ölümler Yaşıyor Mu?* adlı romanında yoğun batıl inanç eğilimine rastlanır. Roman karakterlerinden Mahinur Hanım oğlu Orhan ile komşusunun kızı Şehamet'in evlenmesini engellemek için Battalzade Şeyh Abdüsselam'a başvurur (...) ve aralarında şu konuşma geçer: "Şeyh: -İki genç gönlün kaynamasındaki ateşleri söndürmek de kolay bir iş değildir. Külfetli ve masraflı olur. Hanımefendi: -Tek maksat hasıl olsun... Bizim külfetten, masraftan kaçındığımız yok. Ne gibi masraf gerekirse çekinmeden söyleyiniz. Bize çocuklarımızın esenlik ve mutluluğu gerek. Şeyh:-Kırk yılın efsunu yapacağım. Bu, en aşağı kırk günde, kırk saat, kırk dakika, kırk saniye olur" (aktaran: Türkmenoğlu, 2014: 88). Homeopatinin (alternatif tedavi -benzeri benzerle tedavi-) hastalıkları iyileştiren gizemli güce sahip olduğuna gerçekten inananların yanı sıra, insanları zayıf yanlarından bilinçli olarak ve insafsızca aldatanlar da var. Reklamını yaptıkları sağaltım (tedavi) yöntemleri etkisiz olmasına rağmen bu "iyileştiriciler", hastaların doğal olarak iyileşmesi sonucunda kendilerine inanan sadık bir kesim tarafından yüceltilirler (Park, 2010: 125).

9.3. Kültürleme Vasıtaları Olarak Aile, Ebeveyn, Akraba ve İleri Gelenler

Kültürleme araçları arasında aile önemli bir yere sahiptir. Özellikle yaşlı kuşaktan büyükanneler, büyükbabalar, anne ve babalar, geçmişten miras aldıkları öğeleri genç kuşaklara aktarmaktadırlar (Sinanoğlu & Sinanoğlu, 2012:248).

Malatya merkezinde yaşayanların batıl inançlara karşı yaklaşımlarını araştıran ve yukarıda da değindiğimiz bir araştırma (Sinaoğlu & Sinanoğlu, 2012); günümüz kent ortamının sunduğu eğitim, sağlık ve iş bölümü gibi imkanlarla insanların yaşam tarzlarının değiştiği anlaşılabilir bir şekilde; aile, çevre ve medyanın, batıl inançların genç kuşaklara aktarımında etkili olmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu araştırmaya göre altı çizilmesi gereken diğer bir önemli husus ise kent ortamında batıl inançların aktarımında çevrenin aileden daha fazla işlev gördüğüdür. (...) Aynı araştırmaya göre günümüzde eğitim olanaklarının köy ve kasabalara kadar götürülmesi, güçlü kitle iletişim teknolojilerinin köylere kadar girmesi, kırsal kesim ile kentli kesim arasındaki farklılıkları önemli oranda azaltırken batıl inançlar yönünden kırsalda daha yüksek olacağına dair çok da belirgin bir fark olmadığı belirtilmektedir (s.252-256). Çevre faktörüyle birlikte batıl inançları konu edinen veya bu tür inanışlardan öğeler barındıran roman, masal ve öyküler çocuk yaşlarda birey üzerinde etkili olabilmekte, bu etkinin ortadan kaldırılabilmesinde eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Birey iyi bir eğitime tabi tutulmadığı takdirde, onun tutum ve davranışlarının belirlenmesinde batıl inançların etkisini sürdüreceği açıktır (2012:248). "*Gece turnak kesilmez*" örneğini hatırlayacak olursak; bu örnekte, anne veya nene büyüklerinden, atalarından akraba veya yakın çevresinden gördüğünü çocuğa aktarmaktadır. Zira ona ataları, aile büyükleri, akrabalarından ileri gelenler, yakın çevrenin kanaat önderlerince *-onlara da öyle denmişti-* öyle söylendi. O da öyle yaptı şimdi de bunu çocuğuna aktarmaktadır. Çocuğun da anne veya baba olduğunda bunu kendi çocuklarına aktarabileceği söylenebilir.

9.4. Farklı Medya Araçlarından Batıla İlişkin Bazı Bulgular ve Örnekler

Kitle iletişim araçlarının etkileme gücü sayesinde, toplumsal hayatta farklı işlevleriyle yaşam alanı bulan batıl inançları da; gerçek hayatın medyadaki izdüşümlerine taşıyarak gerçeğin simülasyonunu aynı zamanda batılıyla birlikte yansıtılabildiği söylenebilir. Cam ekran gerçek hayattan kesitler sunarken yansıttığı aktörlerin batıl inançlarından kesitler de yansıtmaktadır. Örneğin bir sinema filmi öyküsüne göre filmin kahramanlarının da batıl inançları olabilir. Sayısız örnekleriyle karşılaşılmamasına karşın, farklı medya araçlarından batıla ilişkin yansıyan bulgulardan bazıları aşağıdaki tabloda (Tablo: 1) gösterilerek çalışmamızın ilgili konu başlıkları altında yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: Farklı medya araçlarından batıla ilişkin yansıma örnekleri

Z/S	Medya kategorisi	Kanal-mecra	Program/içerik/kaynak	Batıla dair bulgu ve yorumlar	Tarih	Saat	Kaynak
1	TV	TRT 1	Meksika-Kamerun	Totemli şapkalar	13.06.2014	19.00	İzleme kaydı
2	TV	ATV	Alemin Kralı	Elden makas almama	14.06.2014	12.56	İzleme kaydı
3	TV	TRT	Joker programı	Fal	24.06.2014	21.45	İzleme kaydı
4	Sinema-TV	STAR	Delisin	Kerametli şemsiye vb...	28.06.2014	16.00	İzleme kaydı
5	TV	Muhtelif	Muhtelif diziler	“Sihirli Annem” vb...			Ulutürk, 2012
6	TV-İnternet	TV8-Youtube	Muhallebi Kralı	Bazı ünlülerin totemleri	04.07.2015		Araştırma-İzleme
7	Sinema-İnternet	Youtube	Salako	Bazı günlerin uğursuzluğu	04.07.2015		Araştırma-İzleme
8	Sinema-İnternet	tr.wikipedia-youtube	Üç Kağıtçı	yağmur yağdıran ermiş vb..	29.06.2014		Araştırma-İzleme
9	İnternet	inci.sozlukspot	Bazı sosyal siteler	yapıştırırsan sevap vb...			Araştırma-İzleme
10	Roman	Ölümler Yaşıyor mu?		Kırk yılın efsunu			Türkmenoğlu, 2014
11	Roman	Baba ve Piç		Kem gözler			Haşlak, 2011
12	Roman	Şıpsevdi		Çarpılma korkusu			Türkmenoğlu, 2014
13	Roman	Can Pazarı		Baykuşun uğursuzluğu			Türkmenoğlu, 2015
14	Roman	Gulyabani		Gulyabani			Araştırma-İzleme

Başrollerini Tarık Akan ve Necla Nazır'ın paylaştığı, Ergin Orbey'in yönettiği “*Delisin*” filmi, batıl inançların medyada yansımalarının analizi yönünden önemli ipuçları vermektedir. Filmde, keramet atfedilen şemsiye altında insanlar fotoğraf çektiler sıkıntılarında kurtulacağına inanmaktadırlar: Gözleri görmeyen bir yaşlı da fotoğraf çektiler için şemsiyenin altına oturmuştur. Ferit (Tarık Akan) “Amca gözlerini aç” dediğinde, yaşlı adam “açılacak inşallah evladım” der. Halk türbeye çevrilen fotoğraf stüdyosuna para atmakta, penceresinde dilek mumu yakmaktadır (Delisin filmi, Star TV, saat:16.00, 28.06.2014).

İnternet mecrasından özellikle Facebook, Twitter gibi sosyal paylaşım ortamlarında sıkça görülen, zaman zaman e-posta adreslerimize gelen, belki de çoğumuzun karıştığı yaygın bir örnek ise şöyledir:

Dünyada 20 melek vardır, 10 tanesi uyur 9 tanesi şuan bunu okuyandır. 15 dakika içinde bunu 14 yere yapıştırmasan sevdiğini kaybedeceksin. 14 yere yapıştır bu akşam 10.00'den önce güzel bir sürpriz ya da istediğin bir haber alacaksın (inci.sozlukspot.com) (29.06.2014).

İnci sözlükten alıntılanan bu ve benzer örnekler batıla ilişkin unsurlara dair edimlerin gelişen medya ve iletişim teknolojilerine uyum göstererek günümüzde de varlığının sürdüğünün bir göstergesidir.

İnsanı büyü, fal gibi pratiklere yönelten nedenlerden biri de merak ve geleceği bilme isteğidir. Astroloji temelde yer olayları üzerinde yıldızların etkisini belirtme

ve bu etkilere göre geleceği önceden haber verme sanatıdır (Düztepe, 2005: 65). Medyada (özellikle gazetede) yer alması ve kitleleri etkilemesi yönünden konuya bakarsak; ilk defa (Fleury 1996:9-15), 1934'te Fransa'da “*Journal dema femme*” sütunu, günümüzde hemen hemen bütün gazetelerde yer almış vaziyettedir. (...) Osmanlı saray teşkilatında mevkileri bulunan müneccimler, âlimler sınıfına mensup saray memurlarıydılar.

Batıl İnançların İletişimsel İşlevi ve Medyadaki Yansımaları başlıklı bu çalışmanın araştırma aşamasında TV mecrasıyla ilgili olarak bir ay (Haziran 2014) boyunca, mecrada yayınlanan dizi, sinema ve programlar batıl inançlar yönünden mercek altına alınmış ve bu bağlamda önemli ipuçları elde edilmiştir (Tablo 1). Brezilya'da 2014 Dünya Kupası maçlarında takımlarına destek veren Afrika ulusal takımlarının taraftarları totemli şapkalar giydikleri dikkat çekmiştir (Meksika-Kamerun maçı, saat:19.00, 13.06.2014). Medyadan sporla gelen batıl inançlara ilişkin koşullanmayla ilgili olarak daha önce de değindiğimiz gibi sporcuların şans getirdiğine inandıkları bir takım ritüel ya da totemleri mevcuttur.

TV8'de “*Özge ile Yeni Hayat*” programında astrolog Nuray Sayarı, burçlarla ilgili yorum ve geleceğe dair öngörülerini (kehanet) anlatmıştır (Özge ile Yeni Hayat, saat:14.00, 23.06.2014). TRT 1'deki *Joker* programında, Osmanlılarda yıldız falında boğa burcunun hangi isimle adlandırıldığı sorulmuş ve *sevir* yanıtı verilmiştir (Joker, saat: 21.45, 24.06.2014). ATV'de yayınlanan *Alemin Kralı* dizisinin bir sahnesinde, Jülide karakteri yeğenlerinden Oben'in saçını kesmek için Ayben'den makas ister, Ayben makası uzatınca -elden makas almak uğursuzluk getirir gerekçeyle- “*koy onu yere*” der ve yerden alır (Alemin Kralı, saat: 12.56, 14.06.2014).

Her dönemde ve tüm kültürlerde kimi zaman bir batıl inanç; kimi zaman başvurulacak son çare, umut kapısı olarak ortaya çıkan fal önemli bir folklorik unsur olarak varlığını sürdürmüştür (Düztepe, 2005: 62). Astrolojiyi kültür endüstrisinin ürünlerinden biri olarak gören Adorno'ya göre geleneksel astroloji kurumsallaşmış bir batıl inançtır (Held'den aktaran: Düztepe, 2005: 129). Radyo, gazete ve televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçları günümüzde artık metalaşan burç, fal ve astrolojiye kayıtsız değildir. Gazeteler burç, televizyonlar benzer içerikli yayınlarına (*Yıldızınız ne diyor? Burcunuz ve Kişiliğiniz, vb.*) devam etmektedirler.

Batıl inanç, ritüel ve sembollerin neyi satın alacağımız üzerinde oldukça güçlü bir etkisi vardır. Kimi ülkelerde kavanozlar içinde “kutsal toprak” ve “kutsal su” satıldığını, hatta bunların oldukça rağbet gördüğü göz önüne alındığında markalandırma ile din (*inançlar*) arasında kuvvetli bir bağ olması yadsınamaz hale gelmektedir (*vurgu bana ait*) (truvainegi.com) (30.06.2014). Düztepe'nin (2005), gazetelerin burç, fal, astroloji köşelerinin bireyleri markalara nasıl yönlendirdiğine dair çalışması konunun anlaşılması açısından önemli bir örnektir. Günlük gazetelerin pek çoğunun sayfalarında yer verdiği yıldız falı sütunları ve astroloji köşelerinde (...) kendilerine dair ufak bir ayrıntı yakalayan ya da yakaladığını sanan insanlar, fallarının çıktığını düşünür. (...) 08 Haziran 2004 tarihli Hürriyet Gazetesinin Kelebek

ekinde yer alan “Astro-moda” isimli haberde (...) tüm burçlar için çeşitli markaların reklamlarının yapıldığı öneriler yer almaktadır. Reklam dünyasına hizmet eden bu tür astroloji haberleri sık sık birçok gazetede yer almaktadır (2005: 125-130-131).

TV8’de Okan Bayülgen’in sunduğu *Muhallebi Kralı* programında yayınlanan ünlülerin batıl inançlarına yer veren yaklaşık 1.26 dakikalık görüntülerde; Napolyon’dan Picasso’ya, Obama’dan Hagi’ye kadar birçok ünlüye ait olduğu belirtilen batıl inanç ve totemlere yer verilmiştir. Programda gösterilen diğer iki videoda ise mezarlığı işaret etmek, ayakkabının ters dönmesi, ateşe tükürmek gibi Anadolu batıl inanışlarıyla kedi, örümcek, karga gözü, 4 ve 43 sayıları ile ilgili Uzakdoğu batıl inanışlarına yer verilmektedir (youtube.com), (04.07.2015). Birçok internet sitesinde yayınlandığı anlaşılan görüntülerin konumuz açısından önemiyse bu tür batıl inanışlara dair yargı ve davranış kalıplarını medyada fark eden insanların gördükleriyle kendilerinin batılları örtüşüyor veya örtüşmüyorsa onay/onaylamama yönünde onları, bir karara sevk edebilme olasılığıdır. Gerek filmlerde gerekse TV dizilerinde veya gerçek hayatta kişilerarası iletişim bağlamında, mesaj alışverişi sırasında batıl inançlara atıfta bulunan kişi ya da kişilerin batıl kaynaklı durum, inanış ya da davranışının nedenini tabu ve yaptırımı yüksek üçüncü etkilere “...-mek uğursuzluktur” derler” gibi ifadelerle yüklemeleri dikkat çekicidir.

Görsel medya ve sinema dünyasındaki sihirli ürünlerin küresel dalgasının yansımaları son zamanlarda Türkiye’deki birçok dizinin de konusunu oluşturmuştur. Çocukların ilgi odağı haline gelen bu tür yapımlar çocukların dünyasına ilk olarak “Sihirli Annem”, “Ruhsar”, “Bücür Cadı ve Perili Ev” ve “En İyi Arkadaşım” la girdi. Alınan yüksek reytingler üzerine arkası geldi: “Acemi Cadı”, “Selena”, “Taşların Sırrı” ile sürdü. Metafizik alana kolayca girilen ve metafizik kahramanları normal hayatın bir parçası olarak sunulan (...) bu dizilerde; metafizik ve kutsal alan olabildiğince normalleştirilmekte ve maddileştirilmektedir. (...) İnsan hayatı metafizik alanın sihir ve büyü yoluyla normalleşmesi sonucu maddi boyuta indirilmektedir. (...) Sihir dizileri büyü olaylarını neredeyse mucize niteliğinde sunmakta, toplumda din adına hurafe ve batıl inançların yaygınlık ve meşruiyet kazanmasına sebep olmaktadır (aktaran: Ulutürk 2012: 876-877). Türk filmlerinin birçoğunda da batıl inançlara yer verildiği, batıl inançların bizzat işlendiği filmlerin bulunduğu söylenebilir. Senaryosunu Sandık Şendil ile Ertem Eğilmez’in yazdığı, yönetmenliğini Atıf Yılmaz’ın yaptığı, Kemal Sunal ile Meral Zeren’in başrol oynadığı *Salako* filminde batıl inanç kaynaklı birçok duruma rastlamak mümkündür. En fazla dikkat çeken ise gerdeğe girmek için sabırsızlanan Salako’ya, yavuklusunun bazı günlerin uğursuzluğuna dair batıl inanç kaynaklı mazeretlerle engel olmasıdır. Film özel televizyonların da etkisiyle belki de onlarca kez evlere yansıyan bu ve benzer içerikli onlarca filme internetten ulaşmak mümkündür (youtube.com) (04.07.2015). Natuk Baytan’ın yönettiği *Üç Kağıtçı*’da da adı yağmur yağdıran ermişe çıkan Rıfkı’nın (Kemal Sunal) üfürükçülük yapar, kısmet açar, kötürümleri üfleyerek ayağa kaldırır (tr.wikipedia.org) (29.06.2014).

10. Ticari İletişim Açısından Batıl İnançlar

Batıl inançlar sağlık, tıp, çiftçilik ve denizciliğin yanı sıra, işletmecilik ve pazarlama gibi meslek gruplarının ulusal ve uluslararası pazar ve iletişim örgüsü içerisinde de yaşam alanı bulabilmektedir. İş yaşamında batıl inançların göz ardı edilmemesi, özellikle etkili uluslararası iletişim stratejileri geliştirebilmek bakımından önemlidir.

Türk Sanayici ve İş Adamları Vakfı’nın (TÜSİAV) Türkiye genelinde -600’ü kadın- 1010 kişiyle yüz yüze yaptığı anket sonuçlarına göre, her 100 kişiden 80’i batıl inanç sahibidir (zaman.com.tr) (01.07.2015). Uluslararası işletmelerin kültürlerine özgü batıl inançları bilmelerinin ve pazarlama ve *iletişim* stratejilerini bu bilinçle geliştirmelerinin o yabancı pazardaki başarılarında büyük payı var. Kültürel hassasiyeti elden bırakmadan iş yapmaları pazarlama hatalarını minimuma indirecek, büyümelerini hızlandıracak ve rakipleri önünde avantajlı kılacaktır (dunya.com) (29.06.2014). Özgüven’in (2013) *Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolünün Analizi* konulu araştırmasına göre batıl inançlar tüketiciler üzerindeki endişe ve korkuları gidermekle beraber psikolojisinde sakinleştirici görev üstlenmektedir. (...) Özgüven’in alana ilişkin literatürdeki çeşitli araştırma sonuçlarıyla paralellik taşıdığı anlaşılan çalışma bulgularına göre işletmelerin iletişim stratejilerinde batıl inançları göz ardı etmemeleri önem taşımaktadır. İşletmeler reklam kampanyalarından, diğer pazarlama fonksiyon ve uygulamalarında kültürel batıl inançlara yer vermeli ve kullanılmalıdır. Çünkü tüketicilerinin güvenini kazanmada batıl inançlar önemli işlevler üstlenebilir. Batıl inançlara önem verildiğinde tüketici için değer yaratılmış olmakta tüketici yeniliği daha kolay kabullenmektedir (2013: 123). Ülkeler ne kadar birbirleriyle komşu olsalar, dinleri aynı olsa ve hatta aynı dili konuşuyor olsalar bile; yine her ülkenin kendine has batıl inançları, mitleri, tarihleri, nüfus özellikleri, ekonomileri ve problemleri yani farklılıkları vardır. Tüketicilerle bütünleşmenin tek yolu, onların bu yerel farklılıklarını tanımaktan geçer (Kırdar, 2014: 240-244).

11. Sonuç ve Öneriler

Batıl inançlardan kurtulmak için kişinin çözemediği gündelik yaşam sorunları ile baş etme becerileriyle bilgilenme ve iletişim becerilerini geliştirmesi gerekir (Demirsoy, 2011) (e-psikiyatri.com) (25.06.2014). Aklın ve bilimin egemen olduğu teknolojiden maksimum yararlanıldığı bir çağda insanların hala gelecekle ilgili bilgi edinebilmek, hayatlarını yönlendirebilmek için yıldız falı gibi temelde batıl inanç ürünü pratiklere umut bağlamaları da düşündürücüdür (Düztepe 2005: 168). Bireylerin temel ihtiyaçlarından birisi de tutarlı ve işlevsel bir anlam sistemi oluşturabilmektir. Bu sistem oluşturulurken insanlar özellikle de özel hayatlarına ilişkin, bilimin yanıtlamakta (*henüz*) yetersiz kaldığı soruların yanıtlarını batıl inançlarda arayabilir, *boşlukları batıl inançlarla ikame etme eğilimine girebilir*. Bu açıdan bakıldığında, günümüzde batıl inançların neden hala *tamamen* yok olmadığı konusun-

da bir ipucu yakalanabilir (*vurgulamalar bana ait*) (Ayhan & Yarar 2005:19).

Bu çalışmada, bazılarının zararsız olduğu, bazılarının farkında olunmadan yapıldığı, bazılarının şartlı reflekse dönüştüğü belirtilse de batıl inançların günümüz bilim çağında hala toplumsal hayatta yaşam bulabilmesinin atında yatan nedenlerle bunların iletişim bağlantıları incelenmeye çalışılmıştır. Farklı medya mecralarının batıl inançlar ve medyadaki yansıma biçimleriyle ilgili yapılan araştırma-izleme bulgularına göre; kitle iletişim araçlarının, toplumsal hayatta farklı işlevleriyle yaşam alanı bulan batıl inançları; gerçek hayatın medyadaki izdüşümlerine taşıyarak gerçeğin simülasyonunu aynı zamanda batılıyla birlikte yansıttığı söylenebilir. Cam ekran başta olmak üzere medya gerçek hayattan kesitler sunarken yansıttığı aktörlerin batıl inançlarından kesitler de yansıtmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan literatür tarama ve farklı medya izleme verileri değerlendirme sonuçlarına göre çalışmamızın başında belirttiğimiz <Batıl inançların kuşaktan kuşağa aktarımı ve günümüzde hala yaşam alanı bulmasında; ebeveynler, büyükler, aile kurumu, yakın sosyal çevre ve medya araçlarının farklı ağırlıkta etkileri vardır” yaklaşımının geçerliliğini koruduğu anlaşılmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte toplumsal yaşam şartları ve kültürel değerlerde değişimler olsa da bazı batıl inanışlar oluşan yeni durumlara uyumlanarak toplum hayatında yaşam bulmaya devam etmektedir. Yapılan literatür değerlendirmelerine göre batıl inanış kaynaklı sıkıntıların etkisini azaltmak için; telkinleri, doğruluğunu kontrol ve ilgili ölçüm yöntemleriyle teyit etmemek gerekir. Batıl inançların toplumdan topluma, kültürden kültüre ve de kişiden kişiye değişkenlik gösteren görecelilik yönü nedeniyle daha yerel ve derinlemesine araştırmalar yapılması önem taşımaktadır. Kitle iletişim araçlarının önemine binaen basın, radyo, televizyon, internet ve diğer ilgili yayın mecralarında batıl inançların tartışıldığı, toplumun dini inançlarına ilişkin bilgilerin doğru yansıtıldığı programlara daha fazla ağırlık verilebilir. Bu tür inançların yoğunlaştığı yörelerde toplumsal iletişim ve etkileşim mekanları olarak daha önce sıraladığımız mekanlarda (okul, cami, kahvehane, köy odası ile panayır, festival, şenlik vb. alanlar) halkı daha fazla aydınlatıcı program ve etkinliklere yer verilebilir.

Bilimsel desteği olup olmadığına bakılmaksızın belki de farkında olmadan benimlenen ve kuşaktan kuşağa aktarılan batıl inançların, Park'ın (2010: 168) da belirttiği gibi kişisel veya kurumsal tatmin aracı olmaktan çıkartılıp insan için tehlike oluşturmaya başladığı veya oluşturabileceği noktaların tam olarak tespiti önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akyol, N. S.** (2006). *Adana Merkez Halk Kültüründe Halk İnançları: Bayramlar ve Törenler*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (<http://library.cu.edu.tr/tezler/5863.pdf>) (E.T. 12.06.2014).
- Arslan M.** (2014). *Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (<http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/496/file/batil%20inanc.pdf>) (E.T. 06.05.2014).
- Ayhan İ. , Yarar F.** (2005, Nisan-Mayıs-Haziran). *Batıl İnançların Psikolojisi*, Pİ-VOLKA Dergisi, yıl:4, sayı: 17, s.15-19. (http://www.elyadal.org/pivolka/17/Pi-VOLKA_17_04.pdf). (E.T. 06.05.2014).
- Çakan, İ. L.** (2007), *Hurafeler ve Batıl İnanışlar*, İstanbul: Rağbet.
- Demirsoy, Ç.** (2011, 24 Temmuz), İnançlar Nasıl Etkiliyor, (<http://www.e-psikiyatri.com/inanclar-nasil-etkiliyor-10306>). (E.T. 25.06.2014).
- Düztepe, T.** (2005) *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik ABD, (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1932/2598.pdf?show>) (E.T. 20.06.2014).
- Eren, M.** (2013). *“Halk İnanıcı” Kavramının Sınırları ve Sınırlılıkları Üzerine Bir İnceleme*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, s.857-865, (http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1831462397_52ErenMetin-arm-857-865.pdf) (E.T. 30.06.2014).
- Fleury, R.** (1996). *Yıldızname ve Büyü*, (Çev. Sema Parlak), İstanbul: Kibele.
- Güzel, S.** (2011, 6 Aralık), *Batıl İnanç Değil Halk İnanıcı*, (<http://www.kulturelbellek.com/batil-inanc-degil-halk-inanci/>) (E.T. 28.06.2014).
- Haşlak, D.** (2011). *Elif Şafak'ın Romanlarında Halk, Bilimsel Öğeler*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD. (<http://dspace.trakya.edu.tr:8080/jspui/bitstream/1/1005/1/DERYA%20HA%C5%9ELAK.pdf>) (E.T. 04.07.2015).
- Hoşrik, M. E.** (2010). *Dua ve Plasebonun Siğiller Üzerindeki Etkisi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri ABD.] (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5504/6180.pdf>) (E.T. 04.07.2015).
- <http://docplayer.biz.tr/15638355-Batil-inanclar-ve-yasam-tatmini-iliskisi-izmir-de-bir-arastirma.html> (E.T. 07.03.2016).
- Kırdar, Y.** (2014). *Dış Pazarlara Yönelme Nedenleri Ve Stratejileri: Coca-Cola*

Örneği, (http://journals.manas.kg/mjsr/oldarchives/Vol07_Issue13_2005/431.pdf) (E.T. 30.06.2014).

Köse A. , Ayten A. (2009). *Batıl İnanç ve Davranışları Üzerine Psiko-sosyolojik bir Analiz*, Din Bilimleri Araştırma Dergisi IX, Sayı: 3, s.46

Malinowski, B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*, İstanbul: Kabalcı

Meydan, B. (2013). *Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları, Sinoloji ABD. (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/25187/Burcu-MEYDANtez.pdf>) (E.T. 30.06.2014).

Muğlalı M., KOYUTÜRK A. E. , Sarı M. E. (2007). *Samsun Yöresinde Süt Dişleriyle İlgili Yaklaşımlar*, Millî Folklor, 2007, Yıl: 19, Sayı:73, (<http://www.millifolklor.com>) (E.T. 30.06.2014).

Özgüven, N. (2012). *Batıl İnançlar ve Yaşam Tatmini İlişkisi: İzmir’de Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt: 31, Sayı 2, s:59-73.

ÖZGÜVEN, N. (2013), *Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolünün Analizi*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 3, s.111-124. (<http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/viewFile/1025009048/1025007720>) (E.T. 30.06.2014).

Öztürk, S. (2008). *Türkiye’de İletişim Düşüncesinin Kökenleri*, 40. Yıl Kitaplığı, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Park, R. L. (2010). *Batıl İnanç Bilim Çağında İtikad (Çev. E Rennan Pekünlü)*, İstanbul: İKÜ.

Sinaoğlu F. , Sinanoğlu A. (2012). *21. Yüzyıl Malatya’sında Batıl İnançlar*, TÜBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları), sayı 31, 2012 Bahar, s.239-257).

Sipahi, A. (2006). *Türk Halk İnançlarında Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD. (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/3250/4104.pdf>) (E.T. 30.06.2014).

Türkmenoğlu, S. (2014). *H. R. Gürpınar’ın Eserlerinde Kadınlar*, İDİL, 2014, Cilt: 3, Sayı: 12, s.79-96, (DOI: 10.7816/idil-03-12-05) (www.idildergisi.com) (E.T. 30.04.2014).

Türkoğlu, B. (2009). *Batıl İnançlar, Adetler ve İnanışlar*, İstanbul: Astral

Ulutürk, M. (2012). *Tarihi, Dini, Kültürel Bağlamda Mitoloji ve Modern Kültür Ürünlerinin Mitolojiye Dönüşümü*, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.863-878.

Yılmaz M. A. (2008). *Kazaklarda Batıl İnanışlar*, Ç.Ü Sosyal Bilimler Ens. Dergisi,

Cilt:17, Sayı:3, s.417-430

<http://inci.sozlukspot.com/w/d%C3%BCnyada-20-melek-var%C4%B1r/> (E.T. 29.06.2014)

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9C%C3%A7_Ka%C4%9F%C4%B1t-%C3%A7%C4%B1 (film) (E.T. 29.06.2014)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Gulyabani_\(roman\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Gulyabani_(roman)) (E.T. 29.06.2014).

<http://www.dunya.com/batil-inanclari-is-firsatina-cevirin-201136h.htm> (E.T. 29.06.2014).

http://www.sabah.com.tr/fotohaber/spor/sporcularin_batil_inanclari?tc=32&page=26 (E.T. 27.06.2016)

<http://www.truvinegi.com/2011/02/yeni-dinimiz-markalar.html> (E.T. 30.06.2014)

<http://www.uludagsozluk.com/k/gece-gece-t%C4%B1mak-kesilmez/> (E.T. 12.06.2014).

<http://www.youtube.com/watch?v=8FpNgW3mwsQ> (E.T. 04.07.2015).

<http://www.youtube.com/watch?v=XhqdJBo7ljg> (E.T. 04.07.2015).

http://www.zaman.com.tr/gundem_turkiyede-her-100-kisiden-80inde-batil-inanc-var_2094492.html (E.T. 01.07.2015)